

Tieteentutkimus kriisissä?

Esa Itkonen

***Tieteessä tapahtuu* -lehden viime numerossa Kalle Michelsen kuvaa tuntojaan Sokalin Helsingissä pitämän esitelmän jälkeen. Huolen aiheeksi hänelle on noussut seuraava kysymys: voiko postmoderni tieteen tutkija, joka ei varsinaisesti ymmärrä 'kovia' luonnontieteitä, antaa näistä kuitenkin jossain mielessä adekvaatin kuvan nojautuen siihen oletukseen, että kaikki tieteet ovat pelkkää sosiaalista konstruktioita? Tämä on aiheellinen kysymys. On kuitenkin syytä huomata, että mahdolliset tulkintavaikkeudet eivät rajoitu luonnontieteitä koskevaan tieteen tutkimukseen.**

Tätä valaisee hyvin *Tieteessä tapahtuu* -lehden samassa numerossa julkaistu tiivistelmä Yehuda Elkana Helsingissä pitämästä esitelmästä. Siinä todetaan mm. seuraavaa: "On ehkä luovuttava pyrkimyksistä ihmistä, yhteiskuntaa ja jopa luontoa koskeviin universaaliin teorioihin. ... Kognitiivisessa psykologiassa ei enää tule ajatella 'ihmistä sinänsä' vaan 'ihmistä tietyissä kontekstissa'. Kielitieteessä on sama tilanne: Chomskyn vallankumouksen pohjalta on luotava silta teoreettisen ja historiallisen kielitieteen välille."

Ainakin seuraavat kommentit ovat nyt tarpeen. Chomsky on modernin (länsimaisen) syntaksiteorian luoja. Väitöskirjassaan vuodelta 1955 ja sen populaariversiossa *Syntactic Structures* (1957) hän käsitteli ainoastaan englannin syntaksia (eli lausemuotoa). Samoin kirjassa *Aspects of the Theory of Syntax* (1965) kaikki esimerkit olivat englanninkielisiä (lukuun ottamatta s. 126 esiintyvää saksankielistä esimerkkiä *Die Mutter sieht die Tochter*). Tästä huolimatta Chomsky oli valmis pitämään teoriaansa universaalisti pätevänä. Kriitikoiden vähitellen kasvava joukko nimittikin sitä piloillaan 'englannin kielen universaalikieliopiksi'.

1970-luvun lopussa syntyi ns. typologis-funktionalistinen koulukunta, joka perustaa teorianmuodostuksensa sille, millaisia maailman kielet *todella* ovat, ja pyrkii siis luomaan – ja on paljolti jo luonutkin – *todella* universaalien kieliteorian. Tämä viitekehys tekee oikeutta kielten rakenteelliselle moninaisuudelle, tunnustaa kieltenvälisten erojen asteettaisuuden ja sisältää myös historiallisen dimension (esim. osoittaessaan, miten Chomskyn perussanaluokaksi oletama adpositio, so. pre- tai postpositio, kehittyy kieliopillistumisprosessin tuloksena verbistä tai substantiivista). Ei siis tarvitse erikseen luoda siltaa teoreettisen ja historiallisen kielitieteen välille, toisin kuin Elkana olettaa.

Yksioikoinen Chomsky

Chomskyn käsitys kielen psykologiasta on varsin yksioikoinen, sillä hän projisoi syntaktiset kuvauksensa muutta mutkitta psykologiaan eli olettaa ne psykologisessa mielessä todellisiksi. Tätä käsitystä on vastustettu aina, ja erityisen pontevasti 70-luvun alusta lähtien. 80-luvun lopulta lähtien kyseinen oppositioasenne on kristallisoitunut ns. kognitiiviseksi kielitieteeksi.

Myös Chomskyn tieteenfilosofia on varsin yksioikoista. Se perustuu näkemykselle, että kielitiede muodostaa yhden ainoan jakamattoman kokonaisuuden ja on sellaisenaan joka suhteessa verrattavissa fysiikan kaltaiseen luonnontieteeseen. Tämän näkemyksen kestävätkävyys on osoitettu monissa tutkimuksissa 70-luvun alusta lähtien.

Miksi sitten puhutaan 'Chomskyn vallankumouksesta'? Tämän termin ovat tieteelliseen kielenkäyttöön juurruttaneet Chomskyn yli-innokkaat oppilaat. Osa heistä on edelleen samalla kannalla, ja osa on luopunut kannastaan. Esim. sellaiset typologis-funktionalistisen koulukunnan

ja kognitiivisen kielitieteen keskushahmot kuin Givón, Lakoff ja Langacker ovat kaikki entisiä chomskylaisia, jotka ovat sittemmin kääntyneet oppi-isäänsä vastaan. Heidän kritiikkinsä on nykyään jyrkempää kuin se, mitä edellä esitin. He tuskin antaisivat Chomskylle edes sitä arvoa modernin syntaksiteorian luojana, jonka minä annan.

Asiaan liittyy vielä yksi mielenkintoinen piirre. Elkana varoittaa universalismin vaaroista. Mutta kuten juuri nähtiin, kielitieteessä on kehityksessä aidosti universaali (ja toivottavasti myös psykologisesti todellinen) teoria, so. teoria kaikista maailman kielistä. Mutta tämän lisäksi universalismilla on kielitieteessä toinenkin aspekti. Olen itse tutkinut kielitieteen historiaa eri kulttuureissa. Tutkimukseni lähtökohtana oli jonkinasteinen relativismi. Olin toisin sanoen pelkäänyt 'filosofian' perustein omaksunut sen kannan, jota Elkana nyt puoltaa: "on luultavasti päästävä eroon [ajatuksesta, että] totuus on riippumaton syntyavastaan".

Tutkimani tosiseikat pakottivat minut kuitenkin vähitellen muuttamaan mieleni. (Huom.: Tutkimukseni ei siis ollut ainakaan pelkäänyt 'sosiaalinen konstruktio', vaan tosiseikkojen mukaisuus eli *totuus* näytteli tärkeää osaa.) Havaittiin, että olennaisesti samoihin tuloksiin oli tultu Intiassa v. 350 e.Kr., Roomassa v. 30 e.Kr., Aleksandriassa v. 200, Arabiassa v. 800, Keski-Euroopassa v. 1300 ja USA:ssa v. 1985.

Erityisen dramaattista oli perinteellisen intialaisen kieliopin ja Chomskyn ns. generatiivisen kieliopin lähes-identtisyys (jonka moni muukin on havainnut). Pakkohan silloin oli luopua relativismista. Tämä on ymmärrettävä oikein. Toisin kuin postmodernit tieteen tutkijat, minä en puhu asioista, joita en tunne. Mutta kielitieteen historian minä tunnen, ja siinä on selvästi universaalien teorian paikka (ks. *Universal History of Linguistics*, Amsterdam: Benjamins, 1991). Onko näin ehkä jollain muullakin alalla, ei varsinaisesti kuulu minulle.

Onko totuudella väliä?

Nyt olemmekin päässeet ikään kuin varkain takaisin varsinaiseen teemaani: mitä tarkoitusta palvelevat eri tieteenaloja koskevat tietämättömät kommentit (joista Elkanan yllä siteerattu kommentti on sinänsä melko vaisu esimerkki)? Luultavasti ne herättävät lausujassaan omahyväistä nautintoa, keskivertolukijassa kunnioitusta ja asiantuntijassa ärtymystä. Varmaa on joka tapauksessa se, että ne eivät palvele totuutta. Mutta tässä onkin asian ydin: onko totuudella väliä? Michelson toteaa aivan oikein, että "Sokal uskaltaa julkisesti uskoa totuuteen", kun taas "postmoderneille [mm.] tällainen ajatus on kauhistus".

Tästä minulla on omakohtaista kokemusta. Omien tutkimusteni yhteydessä luin Michel Foucault'n kirjan *Les mots et les choses*, jossa yhtenä kolmesta pääteemasta käsitellään kielitieteen historiaa Euroopassa aikana 1500-1850, ja totesin ihmeekseni, että lähes kaikki faktat tältä alalta olivat täsmälleen väärin. Toin tämän esiin muutamissa esitelmissä 80-luvun lopulla, mutta vastauspuheenvuoroista saatoinkin nähdä tehneeni turhaa työtä. Kukaan ei yrittänyt kiistää esittämiäni faktojen todenmukaisuutta, mutta sain kuulla, että tärkeää ei ollutkaan *totuus* vaan *mielenkiintoisuus*; ja Foucault'n epätodet väitteet tai – Michelsenä lainatakseni – 'narratiokokeilut' koettiin mielenkiintoisemmiksi kuin minun todet ('epänarratiiviset') väitteeni.

Kirjoitin Foucault'sta yhden jutunkin, ja tarkoitus oli jatkaa, mutta sitten kyllästyinkin kesken ja siirryin tärkeämpiin aiheisiin. Tämä heijastelee kielitieteilijöiden asenteita yleisemminkin. Olin ehtinyt kirjoittaa myös Derrida & Co:n ajatusvirheitä ruotivan artikkelin ('A critique of the 'post-structuralist' conception of language', *Semiotica* 1988). Kollegoilta saamani palaute oli hyvinkin myönteistä, mutta he ihmettelivät, että olin vaivautunut kuluttamaan aikaani noin joutavaan asiaan. Samaa minäkin näin jälkempäin ihmettelen.

Aiheen näköjään yhä jatkuva ajankohtaisuus kirvoitti kuitenkin edellä olevan kommentin. (Ja itse asiassa vielä 90-luvun alussa jouduin eräässä arvostelussa kauhistelemaan Julia Kristevan kielitieteellistä asiantuntemattomuutta.) Yhden oikaisun haluaisin tehdä Michelsenin kirjoitukseen. Larry Laudania ei pitäisi niputtaa yhteen sellaisten henkilöiden kanssa kuin Derrida, Foucault, Kristeva, Lyotard tai Latour. Laudan on systemaattinen ja itsensä selvästi ilmaiseva ajattelija, ja omissa analogian ja induktion käsitteitä koskevissa tutkimuksissani minulla on ollut suurta hyötyä hänen historiallisista katsauksistaan.

Esa Itkonen on Turun yliopiston yleisen kielitieteen apulaisprofessori ja Jyväskylän yliopiston filosofian dosentti.